

BAZYLIAŃSKI KLASZTOR ŚW. ONUFREGO W ŁAWROWIE W XVII–XVIII WIEKU

Stan badań

Monaster św. Onufrego w Ławrowie należał do najstarszych i największych męskich klasztorów reguły św. Bazylego Wielkiego na terenie eparchii przemyskiej i zarazem jednych z najstarszych na ziemiach ruskich. Mimo to literatura poświęcona jego historii przedstawia się dość skromnie. Większość opracowań powstała w środowisku związanym z zakonem bazyliańskim i opublikowano je w wydawanych przez bazylianów w latach 1924-1939 *Zapiskach Čina sv. Vasilija Velikogo*. Po II wojnie światowej seria ta ukazywała się w Rzymie pod tytułem *Analecta Ordinis S. Basilii Magni*. Publikacje te mają ogromną wartość ze względu na wykorzystanie materiałów zgromadzonych w archiwum klasztornym. W XX w. źródła te uległy rozproszeniu i większość z nich znajduje się dzisiaj poza granicami Polski. Do takich właśnie publikacji źródłowych należały artykuły o. M. Wawryka, o. I. Łuba, M. Andrusjaka, I. Filipczaka i o. R. Łukana¹. We wspomnianych seriach wydawniczych publikowano również artykuły syntetyczne poświęcone klasztorom bazyliańskim w eparchii przemyskiej lub szerzej w Galicji autorstwa I. Krypkiewicza, M. Hołubca i o. B. Bałyka².

¹ M. Vavrik, *Lavrivska chronika (1771-1882)*, „Analecta Ordinis S. Basilii Magni”, (dal. Analecta OSBM), series II, sectio II, vol. II, fasc. 1-2:1954, s. 65-94; fasc. 3-4: 1956, s. 408-413; I. Luba, *Lavrivskij pomjanik XVII-XIX vv.*, „Zapiski Čina sv. Vasilija Velikogo”, (dal. Zapiski ČSVV), t. VI, vip. 1-2:1935, s. 313-317; M. Andrusjak, *Zapiski mitr. Jurija Vinnickogo z 1706 r.*, „Zapiski ČSVV”, t. IV, vip. 1-2: 1931-1932, s. 180-204; I. Filipčak, R. Łukan, *C.k. okružna golovna škola v Lavrovi 1788/1789 – 1910/11*, „Analecta OSBM”, series II, sectio II, vol. V:1967, s. 1-17.

² I. Kripjakevič, *Serednevični monastiri v Galičini*, „Zapiski ČSVV”, t. II, vip. 1-2:1926, s. 70-105; M. Golubec, *Materijali do katalogu vasilijanskih monastiriv*

Najobszerniejszym całościowym omówieniem dziejów ławrowskiego monasteru była publikacja M. Hołubca, zamieszczona w latach 1926-1927 w przywołanym już wydawnictwie bazylikańskim³. Opracowanie to, oparte na źródłach rękopiśmiennych i drukowanych, dotyczy powstania monasteru, podstaw materialnych i jego znaczenia dla eparchii przemyskiej. We wstępie autor scharakteryzował dotychczasową literaturę poświęconą klasztorowi w Ławrowie.

Z kolei o architekturze cerkwi klasztornej pw. św. Onufrego w Ławrowie traktował artykuł W. Syczyńskiego⁴. Spośród literatury przedmiotu warto zwrócić uwagę na publikację A. Kuczery poświęconą Samborszczyźnie⁵. W pierwszym tomie tego opracowania autor przytoczył informacje dotyczące Ławrowa, oparte jednak głównie na ustaleniach M. Hołubca. Dużą pomocą w nakreśleniu dziejów monasteru ławrowskiego służyły ogólne publikacje związane z sytuacją klasztorów bazylikańskich na terenie Rzeczypospolitej⁶.

W niniejszym opracowaniu wykorzystano akta przechowywane we Lwowskiej Bibliotece Akademii Nauk Ukrainy im. W. Stefanyka, Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie, Archiwum Państwowym w Przemysłu i Krakowie oraz w Bibliotece Narodowej w Warszawie.

Początki monasteru

Ławrów położony jest na południowy zachód od Starego Sambora, nad rzeką Leniną. W 1785 r. miejscowość zamieszkiwało jedynie

u Galičini, „Zapiski ČSVV”, t. III, vip. 1-2:1928, s. 165-170; B. Bałik, *Monastiri peremiskoj eparchii za vladictva Innokentija Vinnickogo (1679-1700)*, „Analecta OSBM”, series II, sectio II, vol. III: 1958, s. 69-97.

³ M. Gołubec, *Lavriv. Istorico-archeologična studija*, „Zapiski ČSVV”, t. II, vip. 1-2:1926, s. 30-69; vip. 3-4:1927, s. 317-335.

⁴ V. Sičinskij, *Architektura Lavrova*, „Analecta OSBM”, series II, sectio II, vol. V: 1967, s. 193-224.

⁵ A. Kuczera, *Samborszczyzna. Ilustrowana monografia miasta Sambora i ekonomji samborskiej*, t. I, Sambor 1935, s. 92-93, 425-429.

⁶ M. Vavrik, *Naris rozvitu i stanu vasilijanskogo čina XVII-XX st. Topografično-statistična rozvidka*, „Analecta OSBM”, series II, sectio I, vol. XL: 1979; M. Piłypczak-Majero wicz, *Bazylianie w Koronie i na Litwie. Szkoły i książki w działalności zakonu*, Warszawa-Wrocław 1986; L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce*, w: *Kościół w Polsce*, t. II: *Wiek XVI-XVIII*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1969.

ok. 224 mieszkańców, w zdecydowanej przewadze Rusinów. Klasztor znajdował się na lewym brzegu rzeki, u stóp góry św. Jana, w miejscu trudno dostępnym ze względu na zalesienie i liczne strumienie oraz potoki. Pod względem przynależności kościelnej parafia w omawianym okresie przynależała do unickiego dekanatu starsamborskiego⁷.

Etymologia nazwy miejscowości była niejednoznaczna, chociaż związana z monasterem. Według pierwszej z hipotez nazwa wywodziła się bowiem od greckiego słowa *ławra*, którą określano właśnie klasztor mnisze. Dosłownie wyrażenie to oznaczało część miasta otoczoną murami. W czasach wczesnochrześcijańskich tak określano ogrodzenie klasztoru. Najstarsze ławry w Palestynie skupiały mniichów mieszkających w oddzielnych celach wokół jednej świątyni i poddanych zwierzchnictwu przełożonego klasztoru. Do najbardziej znanych ławr należały klasztor św. Teodozego i św. Saby w Palestynie oraz św. Atanazego na górze Athos. Na ziemiach ruskich określenie takie posiadał najstarszy monaster kijowsko-pieczerski⁸.

Według tradycji, utrwalonej w kronice klasztornej, założycielem monasteru miał być w 1172 r. bliżej nieokreślony ks. Ławr. Od jego imienia miała też wziąć nazwę miejscowość. Właściwą fundację zawdzięczał ośrodek ks. Lwu Daniłowiczowi. Jej datę określono na 1292 r. Dokument, w którym pojawiły się te informacje, określony jako *gramota ks. Lwa*, był fasyfikatem sporządzonym w I połowie XVI w. Mimo to początki klasztoru sięgały czasów ruskich, a w tradycji miejscowej monaster nazywany był *książęcym*⁹.

⁷ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. V, Warszawa 1884, s. 613-614; Z. Budzyński, *Ludność pogranicza polsko-ruskiego w drugiej połowie XVIII wieku*, t. II: *Dokumentacja statystyczna i kartograficzna*, Przemysł-Rzeszów 1993, s. 226; W. Kółbuk, *Kościół wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1998, s. 265-267.

⁸ A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w dziejach dawnej Rzeczypospolitej*, Białystok 2001, s. 38; tenże, *Życie monastyczne w dawnej Rzeczypospolitej*, w: *Życie monastyczne w Rzeczypospolitej*, red. A. Mironowicz, U. Pawluczuk, P. Chomik, Białystok 2001, s. 100.

⁹ *Ławrowem nazywa się, że od J.OO. wielkich xiążąt ruskich Ławra (najpierwej) w roku 1172 był założonym. W późniejszych czasach od Lwa, syna króla Daniela, synowca wielkiego xiążęcia Ławra, pierwszego fundatora, a prawnuka wielkiego cara Włodzimierza 1292 Roku 8 października pod tytułem S. Onufrego pustelnika, żadnej nie wkładając obligacji, jedynie tylko dla chwały Najwyższego zafundowany został.*

Pierwsze autentyczne wzmianki o klasztorze ławrowskim pochodziły z XV w. i znajdowały się w dokumencie króla Władysława Jagiełły z 1405 r. zatwierdzającym uposażenie prawosławnego biskupstwa przemyskiego. Wśród dóbr władcy wymieniony był również *Ławrow monaster sancti Onewrzego*¹⁰. Z kolei w piśmie starosty samborskiego Staszka z Dawidowa z 21 I 1422 r. jako świadek występował *namiestnik ławrowski i starcy ławrowscy*¹¹.

Przynależność kościelno-administracyjna

Klasztory bazylikańskie, mające charakter kontemplacyjny, nie były połączone stałymi więziami organizacyjnymi. W dziedzinie spraw kościelnych podlegały w zasadzie tylko zwierzchnictwu biskupów, w których diecezjach się znajdowały. Niezależność monasterów była czasami ograniczana przez fundatorów – patronów, którzy zastrzegali dla siebie prawo mianowania zwierzchników wspólnot (ihumenów lub archimandrytów), dysponowali uposażeniem monasterów, czy nawet ingerowali w życie wewnętrzne wspólnot¹². Znaczenie zakonu bazylianów dla Kościoła wschodniego związane było z faktem, że z niego rekrutowała się wyższa hierarchia cerkiewna. W okresie kryzysu Kościoła prawosławnego w II połowie XVI w. oznaki słabości dotknęły również zakon. Widoczne one były przede wszystkim w odejściu od zasad życia wspólnego, rozluźnieniu karność i włączystwie mniichów. Po wprowadzeniu unii brzeskiej podjęto reformy zmierzające

Zob. M. Golubec, *Lavriv...*, vip. 1-2:1926, s. 31, 38; M. Vavrik, *Lavrivska...*, fasc. 1-2:1954, s. 68; Archiwum Państwowe w Krakowie (dal. APK), Teki Schneidra, rkps 63 Bazylianie, *Šematism monastyrej čina sv. Vasilija V. v Galicii na god 1859*, Lvov 1859, s. 137-139.

¹⁰ *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwane bernardyńskiego we Lwowie*, (dal. AGZ), opr. A. Prochaska, t. VII, Lwów 1878, nr 26, s. 50-51; Dokument ten został datowany przez wydawców na rok 1407 r., ale była to data błędna. Zob. M. Bendza, *Prawosławna diecezja przemyska w latach 1596-1681*, Warszawa 1982, s. 56; A. S. Fenczak, *Sytuacja wyznaniowa w Przemysłu za Władysława Jagiełły (wybrane problemy)*, w: *Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, red. S. Stępień, t. I, Przemysł 1990, s. 115-116.

¹¹ Archiwum Państwowe w Przemysłu, Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego, (dal. APP, ABGK), Dyplomy, sygn. 5 Staszko z Dawidowa starosta samborski rozgranicza dobra należące do monasteru Św. Spasa od dóbr Strzałkowice, Pohonicze 21 I 1422 r.; I. Kripjakevič, dz. cyt., s. 100.

¹² L. Bieńkowski, dz. cyt., s. 997-998.

do wzmocnienia dyscypliny zakonnej. Dokonał ich w 1617 r. metropolita Józef Welamin Rutski. Centrum odnowy stanowił klasztor Trójcy Św. w Wilnie. Pomocy w reformowaniu reguły udzieliły łacińskie zakony jezuitów i karmelitów bosych. Odnowione klasztory utworzyły kongregację zakonną Trójcy Św. nazywaną litewską lub wileńską, zatwierdzoną w 1631 r. przez papieża Urbana VIII¹³.

Monaster ławrowski, leżący w granicach eparchii przemyskiej, podlegał jej biskupom. Ihumeni tego klasztoru już w XV w. tytułowali się namiestnikami. Po zawarciu unii brzeskiej w 1596 r. monaster pozostał przy religii prawosławnej. W sytuacji sporów prawosławno – unickich o tron władczy w Przemysłu i dobra biskupie, trwających w I połowie XVII w., Ławrów należał do dóbr biskupstwa prawosławnego, reaktywowanego w 1632 r. na sejmie elekcyjnym. Stan ten został potwierdzony decyzją sejmu z 1641 r. Na jej mocy klasztor ławrowski wraz z monasterem w Smolnicy miał pozostać w rękach prawosławnych. W konstytucji sejmowej pojawiły się też zapisy, że po śmierci ówczesnego eparchy Sylwestra Hulewicza Wojutyńskiego biskupstwo prawosławne zostanie zlikwidowane, a najwyższym duchownym prawosławnym będzie archimandryta ławrowski. Decyzja ta została zmieniona na mocy ugody zborowskiej z 1649 r. i ustawy sejmowej z 1650 r., przywracających diecezję przemyską prawosławnym i zachowujących godność eparchy¹⁴.

W okresie rządów biskupa prawosławnego Antoniego Winnickiego zakonnicy ławrowscy stali wiernie po jego stronie, włączając się nieraz również w walkę zbrojną. To zaangażowanie odbiło się niekorzystnie na życiu religijnym wspólnoty klasztornej, co zaznaczył król Jan Kazimierz w swym piśmie z 1657 r. Zażądał on od eparchy A. Winnickiego wyłączenia spod władzy biskupiej monasteru ławrowskiego *dla prywatnych respektów zaniedbanego*¹⁵. Eparcha uczynił to aktem abrenuncjacji,

¹³ S. Załęski, *Reforma XX. Bazylianów w Polsce w XVII wieku. Szkic historyczny*, Lwów 1883, s. 21-23; M. Szegda, *Bazylianie*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. II, Lublin 1985, kol. 138-144; M. Piłdypczak-Majerowicz, dz. cyt., s. 17-18.

¹⁴ M. Bendza, dz. cyt., s. 153-161; S. Nabywaniec, *Diecezja przemyska obrządku wschodniego w okresie sporów prawosławno-unickich*, w: *Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, red. S. Stępień, t. 3, Przemysł 1996, s. 42-45; W. Łoziński, *Prawem i lewem*, t. I *Czasy i ludzie*, Kraków 1960, s. 239-248.

¹⁵ M. Golubec, *Lavriv...*, vip. 1-2:1926, s. 43; B. Balić, *Monastiri...*, s. 85. Eparcha unicki Jan Małachowski charakteryzując pod koniec XVII w. stan życia zakonne-

(czyli zrzeczenia się prawa do majątku), z 2 III 1659 r., dokonany w Przemyślu w obecności członków bractwa katedralnego i reprezentacji bazylianów z różnych monasterów położonych na terenie diecezji. Winnicki w imieniu swoim i swoich następców na tronie władczym w Przemyślu zrzekł się *wszelkiego prawa (...) do monasteru ławrowskiego podług praw dawnych i zwyczajów Cerkwi Wschodniej ustępując temuż klasztorowi ławrowskiemu ażeby podług pierwszych funduszów i przywilejów sam się z chwałą Boską rządził*¹⁶. W piśmie wydanym z tej okazji, a potwierdzonym później przez króla Jana Kazimierza i następcę na biskupstwie Innocentego Winnickiego, eparcha określił porządek życia zakonnego w monasterze ławrowskim. Nadał mu regułę obowiązującą w bazylikańskim klasztorze w Skicie Maniawskim. Ustawa tegoż monasteru, zorganizowanego w 1611 r. przez prawosławnych mnichów na wzór ośrodka z góry Athos, została spisana po 1621 r. przez ówczesnego ihumena Teodozego. Według niej monasterem zarządzał ihumen. Rolę doradczą pełniło 12 starców. Ihumena wybierano spośród braci na okres roku. Funkcję tę można było pełnić wielokrotnie, ale również jeśli zaszła potrzeba, można było daną osobę pozbawić urzędu. Również inne funkcje w klasztorze pochodziły z wyboru i miały kadencję roczną lub trzymiesięczną. Reguła nakazywała mnichom zajmować się modlitwą i pracą. Bez zezwolenia ihumena nie wolno było braciom opuszczać monasteru, a jeśli przełożony wysłał zakonników poza klasztor to udawali się w podróż co najmniej we dwóch. Surowe zasady dotyczyły kontaktów mnichów z kobietami. Reguła monasteru w Skicie Maniawskim bardzo rygorystycznie traktowała sprawę zachowania postu. Zakonnikom pozwalano na dwa posiłki dziennie, a w dni postne pozostawano bez jedzenia. Podstawę posiłków stanowiły pokarmy roślinne, nie używano mięsa i nabiału. Dopuszczano spożywanie oleju, miodu i ryb¹⁷.

go w eparchii przemyskiej stwierdził, że zakonnicy *nie posiadają niemal żadnych podstaw życia wewnętrznego tylko przestrzegają surowe praktyki i to nie wszystkie*.

¹⁶ Lwowska Biblioteka Akademii Nauk Ukrainy im. W. Stefanyka (dal. LB ANU), kolekcja rękopisów bazylikańskich (dal. MB), rkps 306 Historia Monasteru Ławrowskiego, k. 3v.

¹⁷ LB ANU, MB, rkps 118/1 Privilegia foundationis monasterii lauroviensis OSBM 1291-1767, k. 5v; J. Celevič, *Istorija Skitu Manjavskego*, Lvov 1887, s. 23-25; T. Kempa, *Fundacje monasterów prawosławnych w Rzeczypospolitej w pierwszej połowie XVII wieku*, w: *Życie monastyczne w Rzeczypospolitej*, s. 100.

W akcie abrenuncjacji eparcha Winnicki oddał władzę zarządzania monasterem samym zakonnikom i ustanowionemu ihumenowi Jozafovi Tyszowskiemu. Zgodnie ze zwyczajami monasteru w Skicie *po wyjściu zaś roku (...) ihumena z między siebie człowieka godnego i pobożnego, który byłby przykładem cnót i dobrych postępów obierać wszyscy zgodnie mają, który przy rozmnożeniu chwały i braci, dobrami cerkiewnymi ma zawiadywać i szafować onemi, ea tamen conditione, aby wszystkie pożytki bez wiadomości braci i sobornych lubo i na własną potrzebę monasterską, rozdawane nie były*¹⁸.

O zatwierdzenie konstytucją sejmową praw i przywilejów monasteru św. Onufrego nadanych przez króla Jana Kazimierza szlachta z województwa ruskiego zgromadzona w Sądowej Wiszni zobowiązywała swoich reprezentantów na sejmy w 1662 i 1665 r. Spełnienie tego postulatu nastąpiło w 1667 r.¹⁹

Decyzja o zrzeczeniu się prawa biskupów prawosławnych do monasteru i jego dóbr wbrew pozorom jeszcze bardziej związała eparchę Winnickiego z klasztorem ławrowskim. Na swojego biskupa pomocniczego wyznaczył ihumena ławrowskiego Jerzego Hoszowskiego (1667-1675). Nadanie uprawnień zakonnikom zapewniło też wdzięczność dla eparchy, a później metropolity kijowskiego, który po śmierci został 28 III 1682 r. uroczyście pochowany w Ławrowie. Klasztor ten stał się zresztą miejscem pochówku członków rodu Winnickich²⁰.

Po przyjęciu unii z Kościołem łacińskim przez diecezję przemyską w 1691 r. tamtejsze monastera pozostawały początkowo pod władzą miejscowego biskupa. Ten, chcąc utrzymać nad nimi swoją jurysdykcję próbował je organizować na kształt odrębnej prowincji w ramach swojej diecezji i przeprowadzać pewne reformy. 27 IV 1693 r. odbył się synod diecezjalny w katedrze przemyskiej pod przewodnictwem władzy Innocentego Winnickiego. Synod podjął postanowienia w sprawie odnowy życia zakonnego. Wybrano superintendenta (protiuhumena, prowincjała), czyli przełożonego nad wszystkimi klaszto-

¹⁸ LB ANU, MB, rkps 118/1, k. 5v-6r; rkps 306, k. 3v.

¹⁹ AGZ, t. XXI *Lauda sejmikowe*, t. II *Lauda wiszeńskie 1648-1673 r.*, opr. A. Prochaska, Lwów 1911, s. 344, 405; *Volumina legum*, t. IV, Petersburg 1859, s. 455.

²⁰ LB ANU, MB, rkps 306, k. 8v; APP, ABGK, Dyplomy, sygn. 121 Antoni Winnicki wprowadza na biskupstwo przemyskie Jerzego Hoszowskiego, Przemyśl 8 VIII 1667 r.; M. Golubec, *Lavriv...*, vip. 1-2:1926, s. 56; M. Andrusjak, *Zapiski mitr. Jurija Winnickiego...*, s. 181.

rami w całej eparchii, podlegającego bezpośredniej jurysdykcji miejscowego biskupa²¹.

Aby przywrócić zasady dyscypliny w życiu zakonnym i ukrócić włóczęgostwo mnichów zmodernizowano sposób przyjmowania do klasztorów. Odtąd nowicjaty prowadzono tylko w trzech monasterach, m.in. w Ławrowie. Po odbyciu nowicjatu i uzyskaniu świadectwa o postępach w życiu zakonnym od przełożonego ośrodka zakonnego oraz za zgodą superintendenta można było uzyskać przeniesienie do wybranego klasztoru. W synodzie przemyskim wziął udział ihumen ławrowski Witalius Baraniecki²².

Wydaje się, że największe znaczenie osiągnął Ławrów w okresie rządów w eparchii przemyskiej biskupów z rodu Winnickich: Antoniego, Innocentego i Jerzego. Świadczyłoby o tym obsadzanie ważnych stanowisk w eparchii przez ihumenów ławrowskich. Martinian Winnicki w 1693 r. został superintendentem, czyli przełożonym nad wszystkimi klasztorami w eparchii, zaś Jan Redkiewicz (Rewkiewicz) generalnym wikariuszem eparchii. Ihumen ławrowski Beniamin Prawicki był administratorem eparchii przemyskiej po śmierci metropolity Jerzego Winnickiego w 1713 r. Jego rządy wzbudziły jednak sprzeciw duchowieństwa diecezjalnego, które złożyło skargę na niego w Nuncjaturze Apostolskiej w Warszawie, a administratorem mianowano biskupa Leona Kiszkę. Przebywanie bazylianów w najbliższym otoczeniu eparchów było koniecznością ze względu na słabe przygotowanie teologiczne biskupów przemyskich powoływanych na stanowiska nie ze względów religijnych, lecz politycznych²³.

Współpraca bazylianów i biskupów przemyskich została zakłócona w latach 40-tych XVIII w. za biskupstwa Hieronima Ustrzyckiego i Onufrego Szumlańskiego. Trwał wówczas poważny zatarg między

²¹ I. Winnicki, *Ustawy Rządu Duchownego i inne pisma*, przyg. W. Pilipowicz, Przemysł 1998, s. 44-47; E. Piwowar, *Pierwszy synod unicki eparchii przemyskiej (1693)*, w: *Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. I, s. 161.

²² I. Winnicki, *dz. cyt.*, s. 45-46.

²³ S. Nabywaniec, *Unicy biskupi przemyscy w latach 1610-1991*, Rzeszów 1995, s. 35; M. Vavrik, *Lavrivska...*, fasc. 1-2:1954, s. 69; tenże, *Vasilijanski monastiri v peremiskij zemli*, w: *Peremiśl – zachidnij bastion Ukraini*, red. B. Zagajkevič, Nju Jork-Filadelfia 1961, s. 89; T. Śliwa, *Głos w dyskusji*, w: *Między Wschodem i Zachodem*, cz. I *Kultura umysłowa*, red. J. Kłoczowski, Warszawa 1989, s. 188-189.

bazylianami ławrowskimi a eparchiami przemyskimi spowodowany wykluczeniem duchowieństwa zakonnego przy obsadzaniu najważniejszych funkcji w diecezji oraz rywalizacją z klerem diecezjalnym. Ihumen ławrowski Marcjjan Siemiątkowski zarządzał wcześniej dobrami biskupimi. Odsunięty od urzędu zaczął domagać się przyznania zakonnikom części dóbr biskupich położonych w pobliżu Starego Sambora. Bazylianie ławrowscy nie czekając na wyrok sądowy dwukrotnie najechali na majątek biskupi w Straszewicach i zajęli go, ustępując dopiero po interwencji nuncjusza apostolskiego i monarchy. Mnisi zrezygnowali wprawdzie ze stosowania siły w konflikcie z władzą, ale spór trwał nadal. Zakonnicy ławrowscy oskarżyli biskupa o zaniedbywanie dóbr w Straszewicach. Wnioskowali również o przyznanie tego majątku im jako sąsiadom zdolnym wydobyć go z upadku. Komisja, powołana w celu rozstrzygnięcia sporu, obradowała w październiku 1748 r. pod przewodnictwem notariusza apostolskiego ks. Wojciecha Bodurkiewicza.

W wyniku prac komisji zapadł wyrok korzystny dla biskupa Szumlańskiego²⁴. Wówczas zakonnicy zakwestionowali posiadanie przez władzę dwóch cerkwi katedralnych w Przemyślu i Św. Spasie, domagając się praw do świątyni w Św. Spasie. Zarzucili biskupowi zaniedbania w utrzymaniu świątyni, polegające m.in. na tym, że klucze do katedry znajdowały się w rękach arendarza. Zatarg znów się zagoił. Bazylianie powrócili do swych wcześniejszych pretensji względem dóbr biskupich w Straszewicach i sformułowali osiem zarzutów przeciw władcy. Kolejna komisja 14 X 1749 r. dokonała wizji lokalnej tychże dóbr i wysłuchała dziesięciu świadków zeznających na korzyść Szumlańskiego. Byli to przedstawiciele okolicznej szlachty, mieszczenie ze Starego Miasta oraz osoby służące biskupom przemyskim. Orzeczenie komisji było znów korzystne dla eparchy. W uzasadnieniu komisja oddalała zarzuty bazylianów. Na korzyść Szumlańskiego świadczył też fakt, że główny świadek bazylianów Stanisław Terlecki odwołał swoje wcześniejsze zeznania²⁵.

²⁴ A. Dobrjanskij, *Istorija episkopov trech soedinennich eparchij peremišskoj, samborskoj i sjanockoj ot najdavnijšich vremen do 1794 g.*, Peremiśl 1893, s. 9, 13, 22, 28-29 III paginacji; *Svodnaja galičsko-russkaja litopis s 1700 do konca avgusta 1772 goda*, sost. A. S. Petruševič, č. I, Lvov 1887, s. 173-174, 178.

²⁵ A. Dobrjanskij, *dz. cyt.*, s. 29-32 III paginacji; A. Kuczera, *dz. cyt.*, t. 1, s. 414-416.

Nie był to jednak koniec konfliktu. Bazylianie odwołali się do Rzymu. Również tam zwrócił się bp Szumlański, uzyskując pośrednictwo i poparcie królewskie. Na mocy rozstrzygnięcia Stolicy Apostolskiej z 10 IX 1750 r. prawo do dóbr w Straszewicach i katedry w Św. Spasie przyznano biskupowi. Jednocześnie zobowiązano eparchę, by ze swoich dochodów utrzymywał ośmiu zakonników przy cerkwi w Św. Spasie. Konflikt zakończył się wydaniem 5 II 1753 r. przez papieża Benedykta XIV dekretu w sprawie sporu pomiędzy biskupem przemyskim Szumlańskim a zakonem bazylikańskim o wsie Straszewice, Busowiska i Św. Spas, w którym potwierdzono ustalenia z 1750 r.²⁶

W stosunku do duchowieństwa zakonnego w Ławrowie, jak i w innych monasterach, w XVI i I połowie XVII w. używano najczęściej określenia *czeryńcy*²⁷. Nawiązania do reguły św. Bazylego Wielkiego pojawiły się w oficjalnych pismach dostojników kościelnych w XVII w. We wspomnianej już abrenuncjacji bpa A. Winnickiego z 1659 r. wystąpiło określenie *zakonnicy reguły św. Bazylego*. Klasztor ławrowski nie był związany więzami organizacyjnymi z innymi monasterami. O ustanowieniu scentralizowanej prowincji bazylikańskiej z hierarchią zakonną zaczęto myśleć dopiero na początku XVIII w. Wypowiedział się na ten temat również synod prowincjalny w Zamościu w 1720 r. Ostateczne rozwiązanie tej sprawy i zjednoczenie ośrodków zakonnych reguły św. Bazylego na ziemiach Rzeczypospolitej nastąpiło prawie 20 lat później²⁸.

W 1739 r. Ławrów wszedł w skład kongregacji Opieki NMP, nazywanej polską lub koronną, skupiającej klasztory z terenów Rusi, utworzonej na bazylikańskiej kapitule generalnej we Lwowie. Na mocy decyzji papieża Benedykta XIV z 1742 r. kapituła generalna w Dubnie w rok później połączyła kongregację litewską i polską w jeden zakon złożony z dwóch prowincji²⁹. Ławrów zatem znalazł się w bazylikańskiej prowincji Opieki NMP i zaliczał się do kategorii monasterów

²⁶ APP, ABGK, Dyplomy, sygn. 225 Benedykt XIV wydaje dekret w sprawie pomiędzy biskupem przemyskim Szumlańskim a zakonem OO. Bazylianów o wsie Straszewice, Busowiska i Św. Spas, s. 1-23.

²⁷ APK (dał. APK), Teki Schneidra, rkps 1036 Ławrów, s. 67.

²⁸ B. Balik, *Monastiri...*, s. 94-95; M. Vavrik, *Naris rozvitku...*, s. 23; *Synod prowincjalny Ruski w mieście Zamościu Roku 1720 odprawiony*, Wilno 1785, s. 135-137.

²⁹ L. Bieńkowski, *dz. cyt.*, s. 1003-1004; M. Piłtyczak-Majerowicz, *dz. cyt.*, s. 17-18.

samodzielnych, mogących utrzymać co najmniej ośmiu zakonników. Ponadto komisja pod przewodnictwem metropolity Atanazego Szeptyckiego zgromadzona w Dubnie w 1745 r. zaproponowała, aby klasztorowi ławrowskiemu podporządkować monaster w Świętym Spasie i Topolnicy. Podobną opinię zawarł protoihumen prowincji polskiej Sylwester Kobański w ankiecie na temat monasterów bazylikańskich pozostających w granicach prowincji litewskiej i polskiej z 1748 r. Klasztor w Ławrowie został określony jako zdolny do samodzielnego funkcjonowania i wykonywania wszystkich zadań³⁰.

Zaproponowane zmiany nie zostały wprowadzone w życie, gdyż w katalogu klasztorów prowincji Opieki NMP z 1754 r. Spas i Topolnica figurowały jako samodzielne monasterium. Zakonnicy ławrowscy obsługiwali wtedy dwie ekspozytury: w Wysocku Wyżnym i Mokrzanach. Z kolei w 1777 r. rezydencją klasztoru ławrowskiego był ośrodek w Bilinie, w którym przebywali dwaj zakonnicy (*procurator i socius*) oraz Wysocko Wyżne obsługiwane także przez dwóch mnichów ławrowskich (*procurator i parochus*). Nie funkcjonowała już w tym czasie ekspozytura w Mokrzanach, której dobra zostały sprzedane³¹.

Do polskiej prowincji Opieki NMP klasztor ławrowski należał do 1780 r., kiedy to w czasie kapituły generalnej w Torokaniach dokonano nowego podziału terytorialnego prowincji zakonnych. Zmiany związane były z I rozbiorem Polski i koniecznością dostosowania ram organizacyjnych do nowych granic państwowych. Ławrów wszedł wówczas w skład prowincji pod wezwaniem Zbawiciela, zwanej też galicyjską. Na mocy dekretu cesarskiego z 17 IV 1783 r. klasztory bazylikańskie w Galicji poddano jurysdykcji biskupów diecezjalnych. Monasterium na terenie każdej eparchii miały utworzyć odrębną prowincję zakonną, małe klasztory miały ulec kasacji, a urząd przełożonych klasztorów zastrzeżono dla poddanych monarchii austriackiej. Galicyjską prowincję Zbawiciela podzielono na dwie prowincje: lwowską i przemyską. Sytuacja ta nie trwała długo. W 1785 r. na prośby samych bazylianów i eparchów przywrócono prowincję Zbawiciela³².

³⁰ *Litterae Basilianorum in terris Ukrainae et Bielorussiae*, „Analecta OSBM”, seria II, sectio III, vol. II: 1979, s. 107-111, 137-151.

³¹ M. Vavrik, *Naris rozvitku...*, s. 109-110, 162.

³² *Naris istorii vasiljanskogo činu svjatogo Josafata*, „Analecta OSBM”, series II, sectio I, vol. 48: 1992, s. 313-314; S. Nabywaniec, *Diecezja przemyska greckokatolicka w latach 1772-1795*, „Premisla Christiana”, t. V: 1992/93, s. 223-224.

W okresie rządów józefińskich zagrożone było istnienie monasteru ławrowskiego. W latach 1787–1789 trwał proces redukcji klasztorów bazylikańskich. Wśród ośrodków przeznaczonych do kasaty znalazł się również Ławrów. W wyniku starań protoihumena Wiktora Starożyńskiego udało się odsunąć widmo zamknięcia klasztoru. Pomogła w tym również ocena starosty samborskiego. Stwierdzono w niej, że wprawdzie majątność ławrowska posiadała obszerne zabudowania, ale położenie między zbiornikami wodnymi utrudnia wykorzystanie ich do celów publicznych. Dało to czas bazylianom na przygotowanie projektu otwarcia niemieckiej szkoły normalnej przy monasterze. W kronice klasztornej zapisano, iż *podjął się klasztor swoim expensem professorow trzymać i wszelkim szkolnym potrzebom dogadzać*³³. Dzięki utworzeniu w 1789 r. przy klasztorze niemieckiej szkoły głównej z prawami państwowych szkół bazylianie ławrowscy mogli kontynuować swoją działalność³⁴.

Interesującym zagadnieniem była kwestia archimandrii ławrowskiej. Formalnie takiego tytułu klasztor nie posiadał. Określenie to pojawiło się w 1641 r. w niezrealizowanych konstytucjach sejmu warszawskiego. W 1768 r. zatwierdzono w Warszawie tytuł archimandrii dla Ławrowa i wyznaczono na to stanowisko protoarchimandrytę o. Ipacego Bilińskiego. Nominat wysłał do monasteru swego pełnomocnika ihumena dobromilskiego o. Ampliata Krzyżanowskiego, który przejął władzę, usuwając dotychczasowego superiora o. Polikarpa Wolańskiego i ustanawiając na jego miejsce administratora o. Onufrego Bratkowskiego. Przeciw tym decyzjom protestowały władze prowincji na czele z o. Innocentym Matkowskim przed sądem notariusza apostolskiego w Przemyślu o. Józefa Bilińskiego i przed sądem protonotariusza o. Andrzeja Kasprowicza we Lwowie. Dzięki tym staraniom zabroniono w 1771 r. wyświęcić o. Nikifora Szeptyckiego na archimandrytę ławrowskiego, chociaż ten miał na to królewski przywilej³⁵. Po raz drugi problem ławrowskiej archimandrii poja-

³³ M. Golubec, *Lavriv...*, vip. 1-2:1926, s. 66-67; I. Pilipčak, R. Lukan, *dz. cyt.*, s. 6-9.

³⁴ W. Chotkowski, *Redukcje monasterów bazylikańskich w Galicji*, Kraków 1922, s. 42.

³⁵ *Volumina legum*, t. VII, Petersburg 1860, s. 348; LB ANU, MB, rkps 306, k. 9v; M. Golubec, *Lavriv...*, vip. 1-2:1926, s. 64-65; M. Vavrik, *Lavrivska...*, fasc. 1-

wił się w 1784 r. już za rządów cesarza Józefa II. Z prośbą o nadanie tego tytułu zwrócił się do cesarza o. Tomasz Szumlański. Prośbę odsłano do władz gubernialnych, a te zwróciły się po potrzebne informacje do ihumena ławrowskiego. Ostatecznie tytułu tego nie przyznano³⁶.

Podstawy materialne

Monaster ławrowski należał w omawianym okresie do najzamożniejszych klasztorów bazylikańskich w eparchii przemyskiej. Jednak uposażenie i pozyskane kapitały nie zawsze świadczyły o dobrej kondycji materialnej. Obrona własności i wyegzekwowanie należnych praw wymagały ciągłych starań i nakładów finansowych. Świadczyły o tym liczne procesy, w które zaangażowani byli przełożeni monasteru.

Klasztor był położony w dobrach królewskich samborskich. Jego uposażenie wymienione zostało już w zatwierdzonej w 1523 r. przez króla Zygmunta I fałszywej *gramocie ks. Lwa*. W następnych latach było ono poszerzane, m.in. w latach 1550-1553 o wieś Nanczułkę nadaną przez królową Bonę. O całość tych gruntów bazylianie toczyli spory w I poł. XVII w. ze starostami administrującymi dobrami królewskimi³⁷.

W 1611 r. mnisi ławrowscy otrzymali od Jana Mieleckiego i jego żony Barbary z Pleszewic grunt, który ze względu na odległość od monasteru oddali w użytkowanie, zadowolając się rocznym dochodem w wysokości 20 złp. Mimo posiadanych dóbr monaster określony wówczas został jako *zubożony i cierpiący niedostatek*³⁸.

We wspomnianym już akcie abrenuncjacji z 1659 r. bp przemyski Antoni Winnicki wymienił grunty należące do monasteru św. Onufrego oraz określił szczegółowo ich granice. Były to dobra w Ławrowie i wieś Nanczułka z *kmieciami, zagrodnikami, komornikami i powinnościami starożytnymi, folwarkiem przy tymże monasterze będącym, także rolami obszarami do folwarku należącymi, sadami, sianożęciami, pasiekami, rzekami, potokami wielkimi i małymi, sadzawkami, stawami, młynami, karczmami, lasami z dawna do tegoż monasterza*

2:1954, s. 71-72, 92; *Dopelnenija ko svodnoj galicko-russkoj litopisi s 1700 po 1772 god*, sost. A. S. Petrusевич, č. I, Lvov 1896, s. 63.

³⁶ LB ANU, MB, rkps 306, k. 22v; M. Golubec, *Lavriv...*, vip. 1-2:1926, s. 65; *Dopelnenija ko svodnoj galicko-russkoj litopisi s 1700 po 1772 god*, s. 63.

³⁷ LB ANU, MB, rkps 306, k. 2-3; APK, Teki Schneidra, rkps 1036, s. 81.

³⁸ APK, Teki Schneidra, rkps 1036, s. 67-70.

*należącemi, według swoich starożytnych granic*³⁹. Prawa i przywileje monasteru św. Onufrego potwierdził w 1667 r. na sejmie w Warszawie król Jan Kazimierz, zaś w 1726 r. zrobił to August II⁴⁰.

W połowie XVII w. monaster zyskał bliżej nieokreślone dobra dzięki działalności ówczesnego ihumena o. Beniamina Stebelskiego⁴¹. W 1673 r. bazylianie nabyli ogród na przedmieściu Sambora, z którego jeszcze w 1864 r. pozostawały 384 sążnie. Ponadto pod koniec XVII w. po bezpotomnej śmierci popa przy przedmiejskiej cerkwi św. Filipa w Samborze zakonnicy objęli administrację majątku cerkiewnego składającego się ze świątyni, 6 budynków i szkoły. Zarząd ten sprawowali do końca XVIII w.⁴²

Od 1679 r. w skład dóbr bazylikańskich dostała się część Wysocka Wyżnego, zapisana klasztorowi przez Konstantego Wysoczańskiego. W ręce zakonników ławrowskich przeszła również cerkiew pw. Zaśnięcia NMP, zbudowana w 1684 r. na gruncie właściciela części Wysocka Wyżnego Andrzeja Paszkowicza Wysoczańskiego. Przeszła ona pod zarząd klasztoru na mocy zastawu na 3000 zł, jakie syn Andrzeja – Konstanty pożyczył od monasteru. Przy tej właśnie cerkwi powstał monaster pozostający pod władzą Ławrowa⁴³. Na rzecz tej rezydencji zapisy pieniężne sporządzali biskupi przemyscy i okoliczne rodziny szlacheckie, m.in. bp Innocenty Winnicki (w 1687 r. zapisał 3000 zł), bp Jerzy Winnicki (w 1703 i 1711 r. – 30000 zł), Paweł Jaworski Dubnik (w 1715 i 1716 r. – 13000 zł), Paweł Wysoczański (w 1721 r. – 800 zł), a także jego żona Anna i syn Stefan (w 1721 r. – 5000 zł), Teodor Wysoczański (w 1724 r. – 420 zł), małżeństwo Komarnickich (w 1732 r. – 3500 zł), Aleksander Czernecki (w 1737 r. – 5000 zł), Michał Wysoczański Piotruszewicz (w 1753 r. – 4000 zł), Aleksander Jaworski (w 1777 r. – 27000 zł)⁴⁴. Do tegoż monasteru w 1750 r.

³⁹ LB ANU, MB, rkps 118/1, k. 5-5v.

⁴⁰ LB ANU, MB, rkps 118/1, k. 1v, 9-12; rkps 306, k. 3v, 20; *Volumina legum*, t. IV, Petersburg 1859, s. 455.

⁴¹ M. V a v r i k, *Lavrivska...*, fasc. 1-2:1954, s. 68.

⁴² A. K u c z e r a, *dz. cyt.*, t. I, s. 428.

⁴³ *Svodnaja galicko-russkaja litopis s 1600 po 1700 god*, sost. A. S. Petrusevič, Lvov 1874, s. 661.

⁴⁴ LB ANU, MB, rkps 118/1, k. 2; M. G o l u b e c, *Lavriv...*, vip.1-2: 1926, s. 44-45; *Dopelnenija ko svodnoj galicko-russkoj litopisi s 1700 po 1772 god*, s. 273; M. A n d r u s j a k, *Zapisnik mitr. Jurija Vinnickogo...*, s. 183.

w swoim testamencie Andrzej Sozański Wrona, właściciel części Wysocka, zapisał *złp 1000 i wołow parę, i aby ciało jego tam było złożone*⁴⁵. Legaty zapisane na dobrach w Wysocku Wyżnym, aczkolwiek ważne dla klasztoru, przyczyniły mu kłopotów w postaci procesów sądowych. Przez cały XVIII w. trwały starania kolejnych ihumenów o zabezpieczenie sum kapitałowych przeznaczonych dla klasztoru⁴⁶.

Oprócz rezydencji w Wysocku Wyżnym podporządkowano monasterowi w Ławrowie klasztor w Bilinie Wielkiej⁴⁷. Z odpisu aktu fundacyjnego z 1686 r. wynikało, iż monaster w Bilinie ufundowany przez Katarzynę Skaryszewską, właścicielkę części wsi, był rezydencją klasztoru w Ławrowie. Wzorem życia wewnętrznego wspólnoty miał być klasztor w Skicie Maniawskim, a więc podobnie jak było w Ławrowie na mocy aktu abrenuncjacji z 1659 r. Ponadto fundatorka zastrzegła odprawianie 4 mszy św. w tygodniu w jej intencji⁴⁸. Na utrzymanie tej rezydencji ofiarowali w XVIII w. skromne legaty w pieniądzu lub w ziemi przedstawiciele rodziny Bilińskich (Jan Biliński Jaroszewicz w 1717 r., Grzegorz Biliński w 1732 r., Paweł Biliński w 1762 r., Łukasz Biliński w 1779 r.), Ustrzyckich (Aleksander Ustrzycki w 1779 r.), Nowosielskich (Stanisław i Andrzej Nowosielscy w 1759 r.) oraz okoliczni chłopcy (Hynek Kubaj w 1720 r., Dmitrij Ogar w 1728 r., Hryn Jawareczek w 1738 r.)⁴⁹. Zabudowania majątku monasterskiego w Bilinie składały się z cerkwi pw. Wniebowzięcia NMP z cudownym obrazem Matki Bożej, rezydencji zakonnej i folwarku. W skład folwarku wchodziły budynki gospodarcze (spichlerz, stajnia, stodoła, szopa, wozownia, piekarnia, kuźnia i stolarnia) oraz pola, łąki, ogrody i pasieka. W II połowie XVIII w. w gospodarstwie

⁴⁵ *Dopelnenija ko svodnoj galicko-russkoj litopisi s 1700 po 1772 god*, s. 261.

⁴⁶ LB ANU, MB, rkps 118/1, k. 2r; rkps 118/3 Zbiór dokumentów podanych do kolegium fiskalnego w sprawie pozwu monasteru w Ławrowie przeciw Albinowi Kazimierzowi Wysoczańskiemu, odnoszący się do Wysocka Wyżnego, k. 1-8.

⁴⁷ Kwestią dyskusyjną pozostawał statut tego monasteru. Część badaczy opowiedziała się za poglądem, iż od swego powstania była to rezydencja klasztoru w Ławrowie, inni uważali, że monaster w Bilinie powstał jako samodzielny ośrodek, który w 1745 r. został podporządkowany Ławrowowi. Por. J. Stecik, *Vasilianskij monastir Uspennija Presvjatoj Bogorodici v Bilini Velikij (XVII-XVIII st.)*, „Drogobickij Kraeznavčij Zbirknik”, t. VIII, Drogobič 2004, s. 208-210.

⁴⁸ *Dopelnenija ko svodnoj galicko-russkoj litopisi s 1600 po 1700 god*, sost. A. S. Petrusevič, Lvov 1891, s. 656; B. B a l i k, *Monasteri...*, s. 70.

⁴⁹ M. Golubec, *Lavriv...*, vip.1-2:1926, s. 46; J. Stecik, *dz. cyt.*, s. 210-214.

klasztornym pracowało 3 poddanych – chałupników, zobowiązanych do odrabiania pańszczyzny⁵⁰.

Klasztor ławrowski obdarowywany był legatami pieniężnymi i zapisami na dobrach ziemskich, wymagającymi ciągłych starań o wywiązywanie się darczyńców i ich spadkobierców z podjętych zobowiązań. Szczodry dar wojskiego stryjskiego Pawła Komarnickiego z 1724 r. składający się z sumy co najmniej 30.000 złp zabezpieczonych na dobrach Mokrzany Dolne i Szaszarowicze, wywołał również szereg procesów sądowych, m.in. z dominikanami samborskimi w l. 30-tych XVIII w.⁵¹ W Mokrzanach założyli zakonnicy ławrowscy ekspozyturę składającą się z cerkwi obsługiwanej przez dwóch bazylianów i niewielkiego gospodarstwa. W 1774 r. wieś spaliła się, a majątek bazylikański odbudowany dzięki staraniom ihumena o. Wasyla Rogowskiego został sprzedany⁵².

Wśród benefaktorów monasteru ławrowskiego była szlachta ziemi przemyskiej i sanockiej. Na podstawie wypisów z kroniki klasztornej wynikało, iż byli to przedstawiciele Ustrzyckich (w 1686 r. Bazyli Ustrzycki – 1000 złp, w 1718 r. bp Hieronim Ustrzycki wraz ze swą rodziną – 18000 złp w zamian za odprawianie każdego wtorku Służby Bożej za żywych, a w soboty za zmarłych z rodziny), Kopystyńskich (w 1700 r. Aleksander Kopystyński 500 złp na dobrach Popiele, Kotów i Borysław), Wisłockich (w 1706 r. Jan i Krystyna Wisłoccy 3000 złp na dobrach Łokiec, Stuposiany i Bereski), Uruskich (w 1742 r. Jan Uruski 1000 złp na dobrach we wsi Hordynia), Tureckich (w 1746 r. Stefan Turecki 10000 złp na dobrach wsi Turka), Wysoczańskich (w 1752 r. Paweł Wysoczański Piotrusiewicz 3036 złp na dobrach w Uhercach)⁵³.

Na mocy testamentu podczaszyni gostyńskiej Anny Hulanickiej z 1689 r. Ławrów miał otrzymać 1000 złp na dobrach w Pisarzowie w ziemi sanockiej⁵⁴. Również na mocy testamentu Stefana Krynickie-

⁵⁰ J. Stecik, *dz. cyt.*, s. 211-212.

⁵¹ M. Golubec, *Lavriv...*, vip.1-2:1926, s. 47 podaje, że było to 100.000 złp; *Dopelnjenija ko svodnoj galicko-russkoj litopisi s 1700 po 1772 god*, s. 154; M. Vavrik, *Lavrivska...*, fasc. 1-2:1954, s. 69.

⁵² LB ANU, MB, rkps 306, k. 12; M. Golubec, *Lavriv...*, vip.1-2:1926, s. 47.

⁵³ *Dopelnjenija ko svodnoj galicko-russkoj litopisi s 1600 po 1700 god*, s. 657; *Dopelnjenija ko svodnoj galicko-russkoj litopisi s 1700 po 1772 god*, s. 1, 57, 221, 236, 271; I. Lub, *Lavrivskij pomjanik...*, s. 316.

⁵⁴ LB ANU, MB, rkps 306, k. 4; *Dopelnjenija ko svodnoj galicko-russkoj litopisi s 1600 po 1700 god*, s. 694.

go z 1731 r. monaster zyskiwał 1000 złp⁵⁵, zaś w 1723 r. wymieniano zapis Gabriela Błażowskiego opiewający na 8000 złp⁵⁶. Bazylianie uzyskali też w 1729 r. legat cześnika trembowelskiego Bazylego Pohoreckiego w kwocie 1000 złp. Najczęściej w zamian za te ofiary zakonnicy mieli odprawiać msze św. i nabożeństwa w intencji benefaktorów. Legaty otrzymywali również zakonnicy pochodzący z rodzin szlacheckich. I tak w 1723 r. o. Gedeon Ustrzycki otrzymał 6000 złp od swego ojca łowczego wschowskiego Bazylego Ustrzyckiego, aby rezydował w Ławrowie⁵⁷. Sumy te zasilaly fundusz klasztorny, gdyż zakonnikom zgodnie z ustawami synodu prowincjalnego w Zamościu z 1720 r. nie wolno było posiadać własności, a wszystkie dobra otrzymane należało przekazać klasztorowi⁵⁸.

Aby uczcić pamięć swoich dobroczyńców mnisi założyli w 1661 r. pomjanik, czyli księgę do której wpisywano imiona i nazwiska benefaktorów pamiętając o nich szczególnie w modlitwach. Pomjanik składał się z 5 części, do których wpisywano: rodziny zakonników ławrowskich, zakonników z innych klasztorów, dobroczyńców majątności ławrowskiej, duchowieństwo diecezjalne i ludzi stanu świeckiego z różnych okolic. Wpisy zapoczątkował eparcha Antoni Winnicki, który 2 I 1661 r. nakazał wpisać nazwiska 200 osób, m.in. biskupów i metropolitów prawosławnych (Hioba Boreckiego, Piotra Mohyły) oraz członków własnej rodziny. Podobnie postępowali inni władcy, np. Hieronim Ustrzycki i Atanazy Szeptycki. Wśród benefaktorów klasztoru ważne miejsce zajmowali gospodarzy mołdawscy i wołoscy. W Pomjaniku zapisano wielu przedstawicieli szlachty, duchowieństwa oraz mieszczan i chłopów z zamieszkujących okolice Przemyśla, Jarosławia, Sambora, Leżajska oraz teren Lemkowszczyzny⁵⁹.

Ze sporządzonego w 1723 r. inwentarza monasteru ławrowskiego wynikało, że sumy kapitałowe będące w dyspozycji klasztoru lokowano w formie wyderkafu, czyli kredytu zastawnego. Posiadacz wyderkafu miał nie tylko prawne zabezpieczenie swego kapitału na nie-

⁵⁵ CPAH, f. 684, op. 1, sp. 1378 Materiały o nadaniach dla monasterów (1711-1744), k. 7.

⁵⁶ CPAH, f. 684, op. 1, sp. 2139 Inwentarz wyderkafow od roznych Ichmościow Monasterowi Ławrowskiemu należących Dnia 22 VIII 1723 spisany (1723-1772), k. 14.

⁵⁷ *Dopelnjenija ko svodnoj galicko-russkoj litopisi s 1700 po 1772 god*, s. 151, 172.

⁵⁸ *Synod prowincjalny Ruski...*, s. 137-139.

⁵⁹ LB ANU, MB, rkps 306, k. 9; I. Lub, *dz. cyt.*, s. 316-317.

ruchomości dłużnika, ale również otrzymywał stałe świadczenia pieniężne od dłużnika lub jego sukcesorów. Od 1635 r. pobierano od każdego 100 złp 7 złp czynszu. W przypadku gdy osoba zadłużona nie była w stanie płacić corocznych czynszów, stosowano sądowe przeniesienie prawa własności na wierzyciela, czyli tzw. intromisję⁶⁰. Przeważnie wśród dłużników monasteru były rodziny benefaktorów. Spłacały one w ten sposób bardzo często zobowiązania podjęte przez ich przodków. Franciszek i Michał Wisłoccy chorążycy bydgoscy płacili od sumy 10000 zł 700 zł rocznej prowizji. Do 1740 r. Franciszek Wisłocki spłacił swoją część długu. Raty roczne uiszczano w pieniądzu, ale również w naturaliach (w zbożu i nabiale). Do 1739 r. spłacał dług, wynoszący 4000 złp, łowczy wschowski Bazyl Ustrzycki. Również on prowizję uiszczal w gotówce i naturaliach (żyto, jęczmień, hreczka). Ludwika i Antoni Kalinowscy spłacili w 1728 r. kwotę 4000 złp, zmniejszoną w tym roku wyrokiem sądowym o połowę. Tę sumę pożyczył miecznik kijowski Samuel Jaworski i zadeklarował płacenie 7% prowizji. Podczas braclawski Mikołaj Kopystyński spłacał rocznej prowizji 35 złp od 500 złp zapisanych monasterowi. Spadkobiercy Anny Hulanickiej – Antoni, Jan i Ignacy Hulanicy uiszczali procent od sumy 1000 złp. Również Eliasz Komarnicki podczas trembowelski i cześnik żydaczewski spłacił do 1733 r. pożyczkę 8000 złp zaciągniętą 10 lat wcześniej⁶¹.

Na podstawie tego inwentarza wiadomo, że w 1723 r. klasztor ławrowski dysponował trzema karczmami: w Ławrowie, Nanczułce i Wysocku, które przynosiły 1450 złp dochodu rocznie, młynem z foluszem w Nanczułce dającym zysk roczny 70 zł, dwoma młynami w Wysocku, z dzierżawy, których płacono zbożem. Z arendy gruntów klasztornych uzyskiwano 12 złp 30 gr, zaś z czynszów płaconych przez poddanych ławrowskich osiągnano rocznie 77 zł 4 gr⁶². Z kolei w 1754 r. oszacowano roczny dochód pieniężny z jałmużny i dóbr ekonomicznych na 4000 zł. Do posiadłości klasztornych należały Ławrów, Nanczułka, połowa wsi Wysocko Wyżne i połowa wsi Mokrzan⁶³. W 1781 r. majątek monasteru w Ławrowie oszacowano na 194 248 złp, zaś rezy-

⁶⁰ Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska*, t. IV, Warszawa 1974, s. 468-469.

⁶¹ CPAH, f. 684, op. 1, sp. 2139, k. 2-15.

⁶² CPAH, f. 684, op. 1, sp. 2139, k. 17-19.

⁶³ M. Vavrik, *Naris rozvitku...*, s. 110.

dencji w Bilinie na 14 200 złp. Dochód roczny wynosił wówczas proporcjonalnie 10 355 złp i 760 złp⁶⁴. Około 1800 r. klasztor w Ławrowie z rezydencją w Bilinie osiągał dochód roczny 2172 fl.⁶⁵

Jak wynikało z opisu inwentaryzacyjnego monasteru ławrowskiego sporządzonego w 1767 r. przez ihumena o. Polikarpa Wolańskiego folwark klasztorny posiadał liczne zabudowania: browar ze słodownią, olejarnię, spichlerz, stajnię, wozownię, murowany dworek, piwnice wybrane w skale góry św. Jana, piekarnię, gumno ze stajniami, stodołami i brogami. Teren, na którym wzniesiono te budynki był bardzo podmokły, stąd *tam latem nigdy błoto nie wysycha*. Obok budynków klasztornych znajdowały się ogród warzywny i sad owocowy. Nieco dalej pomiędzy lasami grabowymi i bukowymi bazylianie utrzymywali staw rybny, tartak i cegielnię⁶⁶.

Do 1767 r., czyli do trzeciego wielkiego pożaru monaster ławrowski należał do typowych ośrodków klasztornych nazwanych ławrami. Był więc posiadłością o charakterze obronnym, ufortyfikowaną, z rozproszonymi celami przeznaczonymi dla pojedynczych mnichów. Jedynymi miejscami wspólnymi dla wszystkich braci były cerkiew i kaplica z refektarzem. Klasztor św. Onufrego położony był w trudno dostępnym miejscu, pod górą, między zbiornikami wodnymi. Otoczony był ze wszystkich stron drewnianym parkanem i murem, na którego końcach znajdowały się baszty. Wjazd do klasztoru znajdował się od strony zachodniej. Prowadziły do niego wrota w parkanie oraz murowana brama. Nad tą bramą zawieszony był dzwonek *dla dania signum do chorego w nocy lub przejeżdżających*. Furtki w murze prowadziły do sadu i do folwarku.

Wewnątrz muru znajdowały się cele zakonników, kuchnia i refektarz, murowana kaplica pw. Zaśnięcia NMP, murowana wieża na dzwon i zegar. Cele, tzw. *rezydencje* były przeważnie drewniane, składały się z alkierza i komórki. Dopiero po pożarze przystąpiono do odbudowy monasteru nadając mu charakter budowli, gdzie pod jednym dachem znajdował się rząd cel z refektarzem, kaplicą, salą rekreacyjną i pomieszczeniami gospodarczymi. Przygotowania do budowy klasztoru ruszyły już w 1767 r., kiedy zaczęto gromadzić odpowiedni materiał

⁶⁴ LB ANU, MB, rkps 306, k. 17v, 18v.

⁶⁵ W. Chotkowski, *Redukcje monasterów...*, s. 57.

⁶⁶ M. Golubec, *Lavriv...*, vip. 3-4:1927, s. 320-321; V. Sičinskij, *dz. cyt.*, s. 217.

(cegły i wapno). 25 V 1775 r. położono kamień węgielny. Inicjatorem przedsięwzięcia był ówczesny ihumen o. Bazyli Rogowski. Budowlę zaprojektował i nadzorował prace samborski architekt Jan Oberleder, którego w 1781 r. zastąpił architekt ze Lwowa Jan Sznajder. W tym też roku zakończono główne prace, oddano do użytku wschodnie skrzydło, wstawiono szyby i kaflowe piece. Klasztor był dwupiętrowym murywanym budynkiem z 18 celami, kuchnią, spiżarnią i refektarzem, krytym gontem, otoczonym kamiennym murem⁶⁷.

Data wystawienia cerkwi św. Onufrego budziła kontrowersje. Według wzmianek w kronice klasztornej w 1675 r. przebudowano świątynię, która mogła istnieć od XVI w. Pewną wiadomość o wyglądzie cerkwi ławrowskiej zawierała umowa podpisana w 1705 r. między monasterem dobromilskim a jarosławskim budowniczym Jakubem Mamrowiczem. Znalazło się w niej sformułowanie: *Jakub Magister podjął się zmurować cerkiew krzyżową modą i miarą jako w Ławrowie oprócz kopuły średniej, która ma być niższa na sześć łokci*⁶⁸.

Przebudowana cerkiew św. Onufrego nosiła wyraźne cechy stylu barokowego. Miała sześć drewnianych kopuł, krytych gontem i częściowo blachą. W oknach były szyby oprawione w ołów. Przy wejściu do świątyni znajdowała się kruchta, z której podwójne lakierowane drzwi prowadziły do właściwej świątyni. Stąd też wchodziło się po schodach na chóry i do skarbcza położonego nad nimi. W tej części znajdowały się dwa ołtarze poświęcone św. Mikołajowi i św. Bazylemu Wielkiemu.

Cerkiew posiadała dwie kaplice, które tworzyły transept. Stały w nich po dwa ołtarze: Męki Pańskiej i Opieki NMP oraz Zwiastowania NMP i św. Onufrego Pustelnika. Ołtarz św. Onufrego wyrzeźbił w 1750 r. snycerz Andrzej Bernakiewicz opłacony przez rodzinę Bartoszewskich. Pod kaplicami były krypty.

W prezbiterium znajdował się ikonostas z obrazami Męki Pańskiej i ikonami namiestnymi Chrystusa i Bogurodzicy. Przejawem latynizacji obrządku była ambona znajdująca się między częścią centralną a prezbiterium. Z prezbiterium jedno wyjście prowadziło do zakrystii, a drugie do monasteru. Wydaje się, że najstarszą częścią cerkwi był

babiniec, którego ściany pokrywała polichromia⁶⁹. Wśród przedmiotów cerkiewnych należących do monasteru ławrowskiego zinwentaryzowanych w 1723 r. znalazły się paramenty religijne i antepedia. Wśród srebra zgromadzonego w cerkwi były kielichy, pateny, monstrancje, gwiazdy, łyżeczki i krzyże. Spośród rekwizytów srebrnych wymieniano też sukienki i korony na obrazy, jak również wota. Niektóre z tych przedmiotów zostały ofiarowane przez dobroczyńców klasztoru. Monaster posiadał relikwię drzewa Krzyża św., którą uzyskał w II połowie XVII w. ihumen o. Makary Światohorec od hospodara wołoskiego Konstantego. W inwentarzu wyodrębniono też korale oraz mosiądz i cynę cerkiewną. Wśród tej ostatniej grupy znalazły się dzwony w liczbie 12 oraz 2 zegary⁷⁰.

Cerkiew ławrowska dysponowała kompletemi szat liturgicznych, na które składał się aparat, czyli odpowiednik łacińskiego ornatu oraz stuly i manipularze. Było ich aż 65 sztuk, a dodatkowo 22 aparaty żałobne i 7 dalmatyk. Ponadto wyposażenie cerkwi klasztornej stanowiły również alby (63 sztuki), humerały (29 sztuk), korporały (30 sztuk), paski (15 sztuk), a także bielizna ołtarzowa: obrusy (44 sztuki), chusty (95 sztuk), ręczniki (11 sztuk). Do antepediów zaliczały się dywany i obicia, zgromadzone w liczbie 14 sztuk⁷¹.

Dobra klasztoru ławrowskiego nawiedzały różne klęski żywiołowe i nieszczęścia związane z wojnami. Już w 1549 r., w czasie najazdu Tatarów, zostały zniszczone zabudowania klasztoru. W VIII 1650 r. wielkie spustoszenie na polach klasztornych spowodowała szarańcza⁷². W XVIII w. miały miejsce pożary, w których ucierpiały zabudowania monasterskie. Pierwszy z nich w 1707 r., zniszczył monaster, natomiast na cerkwi św. Onufrego spaliły się dach i kopuły. Kolejny wielki pożar miał miejsce 15 VIII 1767 r., kiedy to zniszczeniu uległy drewniane

⁶⁹ M. Golubec, *Lavriv...*, vip. 3-4:1927, s. 327-328; V. Sičinskij, *dz. cyt.*, s. 216-217; F. Lobeski, *Monaster OO. Bazylianów w Ławrowie w obwodzie Samborskim „Rozmaitości”*, 1859, nr 1, s. 2-3/

⁷⁰ CPAH, f. 684, op. 1, sp. 2139, k. 20-21; M. Golubec, *Lavriv...*, vip. 1-2:1926, s. 56-58; I. Lub, *dz. cyt.*, s. 314-315; *Dopelnienija ko svodnoj galicko-russkoj litopisi s 1700 po 1772 god*, s. 64.

⁷¹ CPAH, f. 684, op. 1, sp. 2139, k. 22-27.

⁷² M. Golubec, *Lavriv...*, vip. 3-4:1927, s. 317; *Svodnaja galicko-russkaja litopis s 1600 po 1700 god*, s. 228.

⁶⁷ LB ANU, MB, rkps 306, k. 13v; M. Golubec, *Lavriv...*, vip. 3-4:1927, s. 322-325.

⁶⁸ CPAH, f. 684, op. 1, sp. 1332 *Historija Dobromilskiego Monasteru*, k. 8.

budynki klasztorne, a w nich wiele cennych dokumentów⁷³. Z kolei w 1770 r. Ławrów i okolice nawiedziła zaraza. W jej wyniku zmarł jeden z zakonników. Na wiosnę 1774 r. miała miejsce wielka powódź, która zamuliła pola, zniszczyła zasiewy i budynki gospodarcze. W roku następnym w wyniku burzy ucierpiały stodoły i cegielnia⁷⁴.

Stan personalny

O stanie liczebnym klasztoru ławrowskiego informowały wykazy zakonników sporządzane głównie w II połowie XVIII w. Z okresu wcześniejszego znane były jedynie nazwiska ihumenów, nie było natomiast dokładnych danych co do obsady personalnej klasztoru. Według katalogu prowincji Opieki NMP z 1754 r. w monasterze przebywało 29 osób, w tym 19 kapłanów, 3 diakonów i 7 braci. Superiorem był w tym czasie o. Sylwester Koblański (były prowincjał). Kilku ojców pełniło funkcje spowiednika, wikariusza oraz prokuratora w Wysocku i Mokrzanach⁷⁵. Z kolei w 1774 r. w klasztorze przebywało 20 zakonników. Wśród nich było 9 kapłanów, 9 braci zakonnych (*professi clerici*) i 2 braci świeckich (*professi laici*). W tej liczbie znajdowało się 2 profesorów, 2 kaznodziejów i 7 spowiedników. Nie było natomiast misjonarzy⁷⁶.

Nieco więcej informacji o zakonnikach ławrowskich uzyskać można z katalogu klasztorów prowincji Opieki NMP na lata 1776-1777 r. W monasterze znajdowało się wówczas 11 kapłanów i 9 braci. Oprócz ich nazwisk, wieku, czasu po złożeniu profesji czy czasu pobytu w ośrodku zakonnym, wymieniono też ich funkcje. I tak superiorem był o. Bazyl Rogowski liczący sobie 43 lata życia, będący profesem od 22 lat. Najstarszym wśród zakonników był 80-letni o. Teofil Teodorski, pełniący funkcje wikariusza i spowiednika. W wieku powyżej 50 lat w klasztorze przebywało jeszcze 5 osób. W przedziale wieko-

⁷³ 15 Augusti z dopustu Boskiego czyli niedbalstwa domowego klasztor tutejszy oprócz pogorzenia dawniejszego jako powiadają, i powtornego w Roku 1707 (...) trzeci raz pogorzał (...) wielce srebra i różnych ruchomości, a nadto i dokumentow pogorzało. M. Golubec, *Lavriv...*, vip. 3-4:1927, s. 319; V. Sičinskij, *dz. cyt.*, s. 216.

⁷⁴ LB ANU, MB, rkps 306, k. 12, 13; M. Vavrik, *Lavrivska...*, fasc. 1-2:1954, s. 71-72; M. Golubec, *Lavriv...*, vip. 3-4:1927, s. 322.

⁷⁵ M. Vavrik, *Naris rozvitku...*, s. 109.

⁷⁶ Tamże, s. 138-139.

wym 20-30 lat było 8 zakonników, głównie studentów, w przedziale 31-49 lat – 6 osób pełniących funkcje profesora filozofii, korepetytora filozofii, parocha w Wysocku, prokuratora w Bilinie, prokuratora i kierownika budowy. Jeden z zakonników, mający 22 lata, nie miał złożonych ślubów i określony został jako *scholasticus candid*. W tym czasie klasztor ławrowski należał do najbardziej licznych ośrodków bazylikańskich w prowincji. Większy stan osobowy zanotowano tylko w Poczajowie (43 osoby)⁷⁷.

Według spisu zakonników sporządzonego w 1782 r. w Ławrowie z Biliną przebywało 21 mnichów, w tym 14 kapłanów i 7 braci. Superiorem był o. Korneliusz Sroczyński. Wśród funkcji pełnionych przez bazylianów w klasztorze wymieniono: wikariusza, 4 spowiedników, profesora teologii, parocha i prokuratora w Wysocku, studentów teologii i dwóch ojców przypisanych do rezydencji w Bilinie. Jeśli chodzi o przedziały wiekowe to: w grupie 20-30 lat było 9 osób, 31-50 – 4 osoby, powyżej 50 lat – 8 osób. Jako miejsce urodzenia zakonników tylko w dwóch przypadkach podano Polskę i Węgry, w pozostałych określono je jako Galicja⁷⁸.

Ze spisu sporządzonego w roku następnym wynikało, że w monasterze przebywało 20 zakonników: 13 kapłanów i 7 braci. W porównaniu z rokiem 1782 niewiele zmienił się przedział wiekowy zakonników, gdyż w grupie 20-30 lat – było ich 8, w przedziale 31-50 lat – 6 osób, w przedziale powyżej 50 lat – również 6 osób. Z tej grupy trzech zakonników urodzonych było w Polsce, a jeden na Węgrzech. Pozostałych określano terminem *Galicjanus*.

Ankieta dostarczyła też informacji o wykształceniu bazylianów ławrowskich. Jeden spośród nich o. Sylwester Hreorowicz studiował filozofię i teologię w Rzymie. Czternastu zakonników ukończyło kilkuletnie studia filozoficzne i teologiczne w szkołach zakonnych we Lwowie, Trembowli, Ławrowie, Dobromilu, Podhorcach, Łucku, Maniowie, Satanowie, Zamościu, Świętym Spasie. Oprócz filozofii i teologii moralnej bracia studiowali również retorykę. Spośród 20 zakonników 6 nie odbyło żadnych studiów⁷⁹.

⁷⁷ Tamże, s. 162-163, 166-167.

⁷⁸ APP, ABGK, sygn. 222 Wykazy klasztorów i zakonników 1782-1784, s. 30.

⁷⁹ APP, ABGK, sygn. 222, s. 34-41.

W 1784 r. w Ławrowie z Biliną było 15 zakonników – 13 ojców i 2 braci⁸⁰. W latach 90-tych XVIII w. liczba zakonników spadła do 9 (1793-1794). Z kolei w 1795 r. w Ławrowie było 14 zakonników, a wśród nich 10 kapłanów (4 określanych jako zdrowi i 4 jako chorzy oraz 2 pracujących poza monasterem w parafiach). Nie było wtenczas braci zakonnych tylko 4 nowicjuszy⁸¹.

Zatem w II połowie XVIII w. zaobserwować można systematyczne zmniejszanie się składu osobowego klasztoru. Taki stan rzeczy spowodowany był polityką władz monarchii austriackiej, zabraniającej składania ślubów zakonnych przez kandydatów, którzy nie osiągnęli 24 lat oraz ustaleniu limitu personalnego (*numerus fixus*) dla poszczególnych domów. Dekret cesarski z 13 VII 1782 r. zakazał przyjmowania nowicjuszy do jakiegokolwiek zgromadzenia. Jego wymowa została złagodzona w 1783 r., kiedy pozwolono chętnym wstępować do klasztorów, jeśli odbyli studia i praktykę duszpasterską. Odplyw zakonników spowodowany był również emigracją bazylianów do Polski, podjętą po 1772 r., zarówno legalną jak i nielegalną⁸². Dostrzegalną tendencją było również zmniejszanie się liczby braci laików, którzy dominowali w klasztorach prawosławnych. Ogromną większość wśród zakonników unickich w II połowie XVIII w. stanowili kapłani i klerycy profesji.

Działalność religijno-oświatowa

Duszpasterstwo i działalność wychowawczo-oświatowa to najważniejsze dziedziny aktywności zakonu bazyliańskiego w XVIII w.⁸³ Realizacji tych zadań podjęli się także mnisi ławrowscy. Klasztor posiadał *curam animarum*, zatem zakonnicy sprawowali funkcje duszpasterskie we własnej parafii. W obsadzie personalnej monasteru zawsze znajdowali się kaznodzieje i spowiednicy aprobowani przez władze diecezjalne. Kapłani zakonnicy zatrudnieni byli w duszpasterstwie parafialnym

⁸⁰ LB ANU, MB, sygn. 1256/1 Spis zakonników diecezji przemyskiej, k. 1-2.

⁸¹ LB ANU, MB, sygn. 1256/4 Spis bazyliańskich monasterów diecezji przemyskiej 1795, k. 1-2; S. Nabywaniec, *Diecezja przemyska greckokatolicka...*, s. 233.

⁸² S. Nabywaniec, *Diecezja przemyska greckokatolicka...*, s. 233-234.

⁸³ Zob. B. Lorens, *Kulturalno-edukacyjna rola biblioteki bazyliańskiego klasztoru św. Onufrego w Ławrowie w XVIII wieku*, referat ogłoszony na konferencji „Kultura umysłowa zakonów Europy Środkowowschodniej X-XXI wiek”, Katowice 31 V – 3 VI 2006 r.

w parafiach nieklasztornych. Z katalogu klasztorów bazyliańskich prowincji Opieki NMP z 1777 r. wynikało, iż dwóch ojców pełniło funkcje parochów⁸⁴. Warto zwrócić uwagę, iż monasterowi podlegała rezydencja w Bilinie, na której ciążył obowiązek misyjny. W latach 1772-1773 przebywało w niej dwóch misjonarzy. Konstytucje zakonne wymagały od misjonarzy głębokiej wiedzy teologicznej, znajomości Pisma Św., historii Cerkwi i dzieł patrystycznych, stąd też mógł nim zostać tylko kapłan, który ukończył 2 lata filozofii i 4 lata teologii. Wśród znanych misjonarzy bazyliańskich był ihumen ławrowski Korneliusz Sroczyński (1731-1790). Był on autorem podręcznika dla kaznodziejów prowadzących misje bazyliańskie zatytułowanego *Methodus peragendi missiones apostolicas in provincia Ruthena O. S. Basilii Magni*, wydane w 1772 r. w Poczajowie. O. Sroczyński urodzony w Siedliskach, w ziemi przemyskiej, zdobył wykształcenie w kolegium jezuickim w Przemysłu i w klasztorze św. Jerzego we Lwowie. Był również autorem *Katechizmu krótko zebranego...na misjach Zakonu S. Bazylego Wielkiego...* (Lwów 1768) oraz zbioru kazań pt. *Sermones sacri*⁸⁵.

Zakonnicy ławrowscy głosili kazania z okazji odpustów i świąt kościelnych nie tylko w cerkwiach, ale również w kościołach łacińskich, zwłaszcza należących do zgromadzeń zakonnych, m.in. u bernardynów w Samborze i u franciszkanów w Kalwarii Paclawskiej. W cerkwi ławrowskiej w okresie Wielkiego Postu wygłaszali kazania pasyjne⁸⁶. Do cerkwi klasztornej przybywali pielgrzymi nie tylko z sąsiednich miejscowości, ale też z obszarów znacznie dalej położonych. Czcią otaczano grób eparchy Jerzego Winnickiego. W kronice klasztornej pod rokiem 1762 zanotowano, iż w 1751 r. z pielgrzymką do Ławrowa przybyła Helena Jaskkowska ze wsi Bronary w starostwie muszyńskim. Złożyła ona obietnicę, że po wyleczeniu z ciężkiej choroby odwiedzi miejsce pochówku biskupa⁸⁷.

⁸⁴ M. Vavrik, *Naris rozvitku...*, s. 138-139, 162-163.

⁸⁵ APP, ABGK, sygn. 222, s. 34-35; M. Vavrik, *Naris rozvitku...*, s. 136-137; *Naris istorii vasilijanskogo činu...*, s. 236-237; A. A. Zięba, *Sroczyński Grzegorz Korneli*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XLI, Warszawa-Kraków 2002, s. 218-219.

⁸⁶ M. Vavrik, *Lavrivska chronika...*, fasc. 1-2:1954, s. 76, 77, 85.

⁸⁷ *Ciężko zachorowawszy, a mając z relacji że ciało S. Pamięci Jaśnie W. Imci Irzego Winnickiego Metropolity całej Rossij w całości odpoczywa w Monasterze Ławrowskim; w której chorobie przypomniał sobie o nim, uczyniła wotum że jeżeli z tej powstanie choroby nawiedzi to ciało, która w krótkim czasie ozdrowiwszy, uczynione*

Działalność oświatowo-wychowawczą zainicjowano w Ławrowie pod koniec XVII w., lecz główne jej natężenie miało miejsce w II połowie XVIII w. Na mocy uchwał synodu diecezjalnego odbytego w Przemyślu w 1693 r. w monasterze ławrowskim utworzono nowicjat. Przyjmowano do niego kandydatów do życia zakonnego i po odpowiednim okresie, w którym ów chętny *życia zakonnego form próbował*, dokonywano obłóczyn⁸⁸. Na prowincjalnym synodzie zamojskim w 1720 r. nakazano zaprowadzić studia zakonne z teologii w tych monasterach, które miały co najmniej 12 czerńców, a do takich należał właśnie klasztor w Ławrowie. Nowicjat przekształcił się zatem w swego rodzaju seminarium duchowne albo duchowną szkołę średnią, przeznaczoną nie tylko dla przygotowujących się do stanu duchownego, ale i dla świeckiej młodzieży. O prowadzonych kierunkach zajęć decydowano na kapitułach prowincjalnych. W Ławrowie w okresie 1741-1788 nauczano filozofii, teologii dogmatycznej i moralnej oraz retoryki⁸⁹.

Liczba słuchaczy poszczególnych kursów była niewielka, wahała się między 2 a 15 osobami. Byli wśród nich zakonnicy, a także studenci świeccy. W 1741 r. w kursie filozofii uczestniczył Atanazy Szeptycki, późniejszy władca lwowski. Kadra profesorów również była skromna. Retoryki zwykle nauczał jeden profesor, filozofii i teologii zaś najwyżej dwóch. Wśród nich znajdowali się wybitni przedstawiciele zakonu bazylińskiego. Należał do nich Modest Hryniewiecki, wykładowca retoryki w 1783 r., cieszący się znakomitą opinią w klasztorze, późniejszy profesor na Uniwersytecie Lwowskim i protoihumen bazylianów⁹⁰. Absolwentami studiów teologicznych w Rzymie byli o. Bazyli Boskowicz (w 1751 r. wykładał filozofię) i o. Józef Dziokowski (w latach 1761-1764 profesor filozofii). Z kolei o. Bazyli Służykiewicz, który wykładał teologię moralną i filozofię, to wycho-

spełniła wotum i wspomnionym Monasterze pod imieniem zeznała. LB ANU, MB, rkps 306, k. 9; I. L u b, dz. cyt., s. 316-317.

⁸⁸ I. W i n n i e k i, dz. cyt., s. 45; B. B a l i k, *Monastiri peremiskoj eparchii...*, s. 92-93.

⁸⁹ LB ANU, MB, rkps 306, k. 10v, 14, 24; M. G o l u b i e c, *Lavriv...*, vip. 1-2:1926, s. 63.

⁹⁰ LB ANU, MB, rkps 306, k. 14, k. 24. O o. Modeście Hryniewieckim zapisano w kronice: *Profesor ten tak doskonale w nauce w rozporządzeniu uczniów, obyczajach i innych wszelkich doskonałościach, jak tu, tak i wszędzie chwalonym być zapewne powinien, nie tylko z umiejętności, obyczaju, ale i z wszelkiej zakonności.*

wanek papieskiego kolegium we Lwowie. Ponadto grono profesorów tworzyli bazylianie pełniący później obowiązki protoihumenów we władzach prowincji: o. Józef Morgulec (w 1761 r. wykładał filozofię) oraz o. Anastazy Piotrowski (w latach 1758-1760 uczył filozofii)⁹¹.

Klasztor w Ławrowie jako jedyny na terenie eparchii przemyskiej prowadził konwikt dla młodzieży świeckiej. W latach 1774-1775, w okresie od października do sierpnia, edukację klasztorną pobierało 9 chłopców z okolicznych rodzin szlacheckich. Byli wśród nich: Wawrzyniec i Bazyli Turkułowice, czterech Fredrów, dwaj Monasterscy i Tomasz Terlecki. Uczyli się retoryki, łaciny i konstrukcji łacińskich. Opiekowali się nimi słuchacze studiów zakonnych. W latach 1776-1777 za zgodą przełożonego monasteru przyjęto do konwiktu synów mieszczan ze Lwowa i Jarosławia – Krzyżanowskiego i Jana Wierzbienca. Edukacja ich trwała niedługo, ze względu na brak zdolności i niepodporządkowanie się rygorom życia w klasztorze. W lutym 1778 r. przyjęto dwóch braci Ząbowskich wraz ze służącym oraz Laskowskiego, syna stolnika żytomierskiego. Konwiktorzy mieli od 8 do 14 lat, jadaliby z zakonnikami, śpiewali w chórze zakonnym, uczyli się, zwłaszcza starsi, prawdopodobnie również z klerykami bazylianskimi. Dla konwiktorów organizowano rekolekcje oraz egzaminy sprawdzające znajomość wykładanych przedmiotów. Za roczne utrzymanie w szkole płacono po 200-300 zł⁹².

Podsumowaniem roku szkolnego w szkole ławrowskiej były publiczne *dysputy* z określonych przedmiotów. Trwały one zwykle kilka dni. Często prezentowane tezy były drukowane w typografiach bazylianskich lub lwowskiej Stauropigii. W tych spotkaniach uczestniczyli nie tylko bazylianie z Ławrowa, ale również zakonnicy z monasterów w Dobromilu i Spasie. Zapraszani na nie byli też przedstawiciele zakonów łacińskich: bernardyni, franciszkanie i dominikanie z Sambora. Studenci wraz z profesorami przygotowywali mowy okolicznościowe w języku polskim i łacińskim, wygłaszane w czasie wizyt eparchy

⁹¹ M. V a v r i k, *Lavrivska chronika...*, fasc. 1-2:1954, s. 69-72; M. G o l u b i e c, *Lavriv...*, vip. 1-2:1926, s. 63-64; I. M i c k o, *Svjatouspenska Lavra v Unevi (kinec XVII st – kinec XX st.)*, Lviv 1998, s. 172-173, 201, 206; J. S k r u t e n, *Dziokowski Józef Jan*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. VI, Kraków 1948, s. 182-183.

⁹² LB ANU, MB, rkps 306, k. 12v, 13v, 15; T. Ś l i w a, dz. cyt., s. 177; L. B i e n k o w s k i, *Kultura intelektualna w kręgu Kościoła wschodniego w XVII i XVIII wieku*, w: *Między Wschodem i Zachodem*, cz. 1 *Kultura umysłowa*, s. 118.

i przełożonych prowincji, z racji imienin biskupa czy świąt religijnych. Studenci teologii mieli przygotowywać pisemne rozprawy z tego przedmiotu, zarówno w języku polskim jak i po łacinie⁹³. W zbiorach bibliotecznych i archiwalnych zachowały się teksty kursów filozofii i teologii, przygotowywanych po łacinie przez profesorów dla potrzeb wewnętrznych studiów zakonnych, a także traktaty pisane w trakcie nauki przez studentów ławrowskich⁹⁴. Wykształcenie zdobywane w trakcie studiów było przesiąknięte kulturą i duchowością łacińską. W organizacji i programach nauczania widoczny był wpływ zakonów rzymskokatolickich, zwłaszcza jezuitów i pijarów. Dominującym językiem w życiu codziennym monasteru był język polski, zaś wykłady prowadzono najczęściej po łacinie⁹⁵.

Działalności duszpasterskiej i edukacyjnej prowadzonej w monasterze św. Onufrego w Ławrowie służyła biblioteka. Była to najliczniejsza księżnica bazylikańska na terenie eparchii przemyskiej i jedna z większych wśród monasterów prowincji Opieki NMP. O zawartości biblioteki w Ławrowie w XVIII w. świadczyły dwa katalogi pochodzące z tego stulecia. Pierwszy z nich umieszczono w inwentarzu monasteru ławrowskiego z lat 1723-1772. Został on sporządzony najpewniej po 1731 r., gdyż tę datę wymieniono przy określeniu czasu zakupu jednej z ksiąg. Zawierał 253 tomy podzielone na trzy grupy. Pierwszą określono jako *księgi cerkiewne służące do nabożeństwa*. Liczyła ona 35 pozycji w 79 tomach. Wśród nich znajdowało się 10 Ewangelii drukowanych oprawionych w aksamit i srebro oraz 4 pisane i pozbawione ozdób. Druga wyróżniona grupa woluminów została określona jako *xięgi należące do kaznodziejstwa głoszenia Słowa Bożego*. Znalazło się w niej 82 tomy ujęte w 49 pozycjach. Przy 22 tytułach zaznaczono wyraźnie, że były to księgi pisane, niekiedy na

⁹³ M. Vavrik, *Lavrivska chronika...*, fasc. 1-2:1954, s. 76-82.

⁹⁴ LB ANU, MB, rkps 236 Hnat Czajkowski, podręcznik z poetyki, 1747; rkps 242 o. Trifon Pawłowicz, traktat z filozofii Arystotelesa, 1762-1764; rkps 321 o. Arsenij Świącicki, traktat teologiczny, 1745-1746; rkps 498 o. Michał Gronziewicz, wykład kursu filozofii, 1754-1758; rkps 499 o. Benedykt Doleszyński, wykład kursu filozofii, 1756 r.; rkps 601 o. Epifan Rozłucki, traktat z etyki, 1766 r.; J. Isajewycz, *Kościół greckokatolicki a niektóre aspekty rozwoju kultury ukraińskiej i białoruskiej w XVII-XVIII wieku*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze”, 1997, nr 4-5, s. 193.

⁹⁵ L. Bięńkowski, *Kultura intelektualna...*, s. 111; M. Vavrik, *Lavrivska chronika...*, fasc. 1-2:1954, s. 74.

pergaminie. Często pojawiała się określenie *staroświeckie*, stosowane głównie w odniesieniu do ksiąg liturgicznych. W trzeciej wyodrębnionej grupie określonej jako *polskie książki* znalazły się 84 tytuły ksiąg w języku polskim i łacińskim w liczbie 92 tomów. Wśród nich znajdowały się wydania Biblii, zbiory kazań na niedziele i święta, pozycje teologiczne oraz filozoficzne i historyczno-prawnicze⁹⁶.

Drugi katalog ksiąg biblioteki ławrowskiej pochodził z 15 III 1788 r. Sporządził go ihumen monasteru o. Korneliusz Sroczyński⁹⁷. Został on podzielony na 18 grup ze względu na język ksiąg (cerkiewnosłowiański, łaciński, polski, inny), ich formę (drukowane lub rękopiśmienne) i format (folio, quarto, octavo majori i minori, duodecimo). W 366 pozycjach wymieniono około 474 tomów⁹⁸. Biblioteka ławrowska służyła przede wszystkim z rzadkich rękopisów cerkiewnosłowiańskich. Przechowywano w niej cenne dokumenty pergaminowe poświadczające przywileje otrzymane przez klasztor od eparchów prawosławnych i unickich, królów polskich, gospodarów mołdawskich, hetmanów. W XVII w. mnisi ławrowscy przepisywali księgi liturgiczne⁹⁹. Dużą wartość posiadały też zgromadzone w bibliotece najstarsze druki cyryliczne pochodzące z typografii lwowskiej i kijowskiej. Wśród cennych wydań przechowywanych w Ławrowie znajdowały się księgi łacińskie, np. *Biblia sacra latina* z 1497 r. drukowana gotykiem, *Statuta Regni Poloniae* Jana Łaskiego wydane w 1506 r. w Krakowie, *Opera S. Joannis Chrysostomi* wydane w Bazylei w 1539 r.¹⁰⁰ Wielkość księgozbioru bibliotecznego w Ławrowie ulegała stałemu wzrostowi. W XIX w. szacowano ten zbiór na około tysiąc tomów¹⁰¹. W katalogu bibliotecznym z 1788 r. znaczną grupę

⁹⁶ CPAH, f. 684, op. 1, sp. 2139, k. 28-29.

⁹⁷ Biblioteka Narodowa w Warszawie, (dal. BN), akc. 10794 Catalogus Libror[um] Bibliothecae Monasterii Lauroviensis PPM Basilianor[um] ex Mandato... Die 15 Martii 1788, k. 21-26v.

⁹⁸ M. Pidłypczak-Majerowicz, *Biblioteki klasztorne prowincji koronnej zakonu bazylianów w XVIII wieku*, w: *Z badań nad polskimi księgozbiórami historycznymi. Studia i materiały*, t. 16, Warszawa 1995, s. 38-40. Autorka ustaliła, że biblioteka liczyła według katalogu 365 tytułów i 490 tomów. Obliczenie ilości tomów jest jednak trudne ze względu na uszkodzenie kart rękopisu.

⁹⁹ LB ANU, MB, rkps 1260 Zbirnik sliv i pouczan Fedora Studita na triod postny, s. 145.

¹⁰⁰ M. Pidłypczak-Majerowicz, *Biblioteki klasztorne...*, s. 30.

¹⁰¹ M. Pidłypczak-Majerowicz, *Biblioteki i bibliotekarstwo zakonne na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej w XVII-XVIII wieku*, Wrocław 1996, s. 173;

ksiąg stanowiły cyrylickie dzieła teologiczne, pisma Ojców Kościoła chrześcijańskiego (tzw. pisma patrystyczne), dawne kroniki (latopisy) i liczne księgi liturgiczne Kościoła wschodniego. W bibliotece zgromadzono egzemplarze Pisma Św. oraz komentarze do tekstów biblijnych, dzieła religijne dotyczące teologii moralnej i dogmatycznej, filozofii, prawa, zbiory kazań i rozmyślań służące pomocą misjonarzom i kaznodziejom klasztornym.

Bazylijański monaster św. Onufrego w Ławrowie był liczącym się ośrodkiem religijnym i edukacyjnym w eparchii przemyskiej. Istniejący jeszcze przed włączeniem ziem ruskich do Korony Polskiej swój rozkwit przeżywał w okresie XVII-XVIII w. Nie ominęły go trudności spowodowane niestabilną sytuacją religijną w eparchii przemyskiej, lecz otoczony był opieką ze strony prawosławnych biskupów przemyskich, władców polskich, gospodarów mołdawskich i wołoskich, wreszcie przedstawiciele szlachty ruskiej jak żaden inny monaster bazylijański położony w granicach diecezji przemyskiej. Tendencja ta nie zmieniła się po przyjęciu unii z Kościołem katolickim. W połowie XVIII w. rola Ławrowa jeszcze wzrosła poprzez zaprowadzenie studiów zakonnych i prowadzenie konwiktów dla młodzieży z rodzin szlacheckich i mieszczańskich. Przechodzili tu formację duchową przede wszystkim bazylianie, ale także duchowieństwo diecezjalne odbywające rekolekcje przed święceniami. W Ławrowie prowadzono działalność intelektualną poprzez uprawianie dydaktyki, kaznodziejstwa i twórczości literacko-naukowej. Dzięki prowadzonej akcji oświatowej klasztor nie podzielił losu innych bazylijańskich placówek zakonnych funkcjonujących pod panowaniem cesarza Józefa II.

Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego..., s. 614. Liczba ksiąg wzrosła zwłaszcza w okresie przynależności Ławrowa do monarchii habsburskiej, kiedy to regularnie kupowano woluminy. Według katalogu z 1858 r. ksiąźnica liczyła 879 dzieł polskich i niemieckich oraz 202 ruskie. Biblioteka ławrowska uległa zniszczeniu we wrześniu 1939 r. podczas wkraczania Armii Czerwonej. Spaleniu uległy wówczas cenne dokumenty pergaminowe, starodruki i pamiątki literatury. M. Š v e d, *Spaskij ta Lavrivskij monastiri-oseredok duchovnosti i kulturi v Galičini*, Lviv 2000, s. 42, 86.

BEATA LORENS

Le Couvent Basilien de Saint-Onuphre a Ławrów aux XVIIe–XVIIIe siècles

Résumé

L'origine du monastère basilien de Saint-Onuphre à Ławrów, situé dans l'éparchie de Przemyśl, remonte probablement à la fin du XIIe s. Au XVIIe s., le monastère demeura sous la coupe des évêques orthodoxes. En 1659, suite à la décision d'Antoni Winnicki, évêque orthodoxe de Przemyśl, fut organisé un ordre monastique selon la règle en vigueur du Monastère de Maniawa. Des relations particulières lièrent Ławrów à la famille des Winnicki, dont provenaient trois éparques de Przemyśl. Après l'adoption par le diocèse de Przemyśl, de l'union avec l'Eglise latine en 1691, le monastère dépendit de l'évêque uniaste. Seulement en 1739, le monastère fut cédé à la congrégation basilienne de la Protection de la Sainte-Vierge, regroupant les monastères situés sur le territoire de la Russie. Dans les années 1743–1780, le monastère de Ławrów fut rattaché à la province de la Protection de la Sainte-Vierge, dénommé polonaise ou royale. En 1780, le monastère se retrouva à l'intérieur des frontières de la province sous l'invocation du Sauveur, dénommée galicienne. Les résidences à Bilin et Wysocko Wyzne dépendaient à l'époque du monastère.

Le monastère de Ławrów se distinguait d'autres monastères situés dans la province polonaise, par son équipement et le nombre de ses moines. Dans la deuxième moitié du XVIIIe s. y demeuraient de 9 à 29 moines. Les supérieurs du monastère appartenaient à l'élite intellectuelle basilienne et exerçaient la fonction de protoihumens dans la province de la Protection de la Sainte-Vierge. Les moines de Ławrów, ont développé l'activité pastorale et éducative. Depuis les années 40 du XVIIIe s., dans le monastère furent organisées les études monastiques en rhétorique, philosophie et théologie. Grâce à l'ouverture d'un pensionnat pour les jeunes laïques, s'y formait aussi la petite noblesse. Les Basiliens de Ławrów admettaient aussi les fils de bourgeois. L'activité éducative fut soutenue par la bibliothèque monastique, l'une des plus grandes bibliothèques basiliennes de la province.

Traduction: Iwona Bartosz-Przybyło

BEATA LORENS – dr, adiunkt w Instytucie Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego, główne kierunki zainteresowań naukowych to historia Kościoła oraz stosunki religijno-etniczne na pograniczu polsko-ruskim w okresie nowożytnym.